

De expansiedrift van de Antwerpse haven betekende in de jaren 60 het einde van de Belgische polderdorpen Oosterweel, Oorderen, Wilmarsdonk en Oud-Lillo/Lillo-Kruisweg. Ze liggen begraven onder een dikke laag baggerzand én onder de fundamenteën van vestigingen van multinationals als Bayer, BASF, Solvay, Degussa en Monsanto. Eén gehucht hield echter stand: Lillo-Fort, een 419 jaar oud buitenbeentje aan de Schelde.

Contrast aan de Schelde: het schilderachtige getijdenhaventje van Lillo-Fort en brakende pijpen van de chemische industrie. Foto's Ventura

Een bijzonder dorp aan de rivier

Door Hans Avontuur

OM HET schokeffect te verduidelijken, keer ik de situatie even om. Stel: u rijdt in het mooiste natuurgebied dat u zich kunt voorstellen, gaat de bocht om en ziet daar ineens, temidden van het mooiste fraais, een enorme petrochemische fabriek staan die driftig zijn vuil uitbraakt.

Verwarring. Verbijstering. Nou, precies zo gaat het met Lillo-Fort, maar dan andersom. Want Lillo-Fort is een oase van rust, groen, historie, verzet en Belgische bieren in het hart van de Antwerpse haven.

In tegenstelling tot alle andere polderdorpen op de rechteroever van de Schelde is Lillo-Fort niet met de grond gelijk gemaakt. Dat was wel de bedoeling. Het complete vestingdorp was daartoe in de jaren 50 zelfs al onteigend. Het was enkel een kwestie van tijd. Maar het kwam er niet van. Ook het latere plan om een bocht in de Schelde ten koste van het dorpje te corrigeren ging niet door.

LILLO-FORT is sindsdien weer het buitenbeentje dat het eigenlijk altijd is geweest. Zo was het plaatsje na de Belgische onafhankelijkheid van 1830 nog tot 1839 een Hollandse enclave. De legers van koning Willem I weigerden te vertrekken en zetten de polders rond het fort onder water. De Belgen moesten eerst Limburg en Luxemburg teruggeven. Pas toen dat bij compromis was geregeld stapten de Hollanders op de boot naar huis. Lillo, dat nog tot 1845 in het water stond, is daarmee het jongste stukje België.

Wie bij het getijdenhaventje van Yachtclub Scaldis de dijk beklimt, ziet meteen waarom het fort in 1579 juist hier werd aangelegd. Het is de perfecte plaats om de scheepvaart op de Schelde

te controleren. Toen Willem van Oranje het samen met het aan de overkant gelegen Fort Liefkenshoek liet bouwen, had hij de Schelde in zijn greep. En het fort hield vervolgens stand. Niet één keer is het met geweld ingenomen. Het scheepvaartverkeer op de Schelde werd vanuit Lillo soms met wel 14 oorlogsschepen gecontroleerd.

Desondanks viel het fort via verdragen en dergelijke toch in handen van achtereenvolgens Hollanders, Fransen, Oostenrijkers, Brabantse patriotten, Fransen, Oostenrijkers, Fransen, Engelsen, Hollanders, Belgen,

Duitsers en tenslotte weer de Belgen, die er sinds eind vorige eeuw militair gezien geen raad meer mee wisten. Het machtige bastion, ooit omschreven als onneembaar, was de houdbaarheidsdatum gepasseerd.

De plattegrond van Lillo-Fort is door de eeuwen heen nauwelijks veranderd en wie de kaart van 1890 erbij pakt is - op een stukje gedempte gracht na - helemaal bij de tijd. De Tolhuisstraat is nog altijd de enige straat met aan beide zijden huizen, het Kazernesplein is nog steeds een open terrein en de Havenmarkt

was eeuwen geleden ook al het centrale pleintje. Goed, de gebouwen zelf zijn diverse keren verbouwd of herbouwd en van de houten barakken, die ooit 1000 soldaten konden huisvesten staat uiteraard niets meer over. Maar: Lillo-Fort is nog altijd een heuse vesting met kazernes, kruitmazijn, latrines, officierswoningen en stervormige verdedigingswallen, waarin bij gebrek aan ruimte destijds de doden werden begraven.

Wandelend langs de borstwering blijkt vooral het deel tussen het Vuurbakenbolwerk en het Magazijnbolwerk nog in conditie. Met dank aan een restauratie in 1974. Het leukst is hier de Poterne, een gat in de wallen waardoor de bevolking en bemanning van het fort naar buiten kon glippen zonder dat de vijand dit

Lillo-Fort brokde historie tussen smeerpijpen langs de Schelde

zag. Om een tegenaanval te doen, of om er tussenuit te piepen. Zo voerden de Fransen in 1747 een ingewikkelde veldtocht om, eenmaal voor de poorten van Lillo, te ontdekken dat het fort leeg was...

Wat legers nooit gelukt is, het verwoesten van Lillo-Fort, is de haven van Antwerpen bijna wél gelukt. Ook al wist het vestingstadje steeds aan het graf te ontsnappen, de woningen waren wel onteigend en dat betekende dat veel mensen alvast de wijk namen. Het dorp dreigde een langzame dood te sterven, huizen werden onbewoonbaar en stortten in. Na de komst van het Poldermuseum, enkele horeca-ondernemers en andere mensen met hart voor Lillo-Fort, is het

dorp behoorlijk aan het opknappen. Inclusief de molen aan de drukke Scheldelaan buiten de wallen.

BINNEN HET bastion zijn de kerk en het tegenover gelegen ex-stadhuis inmiddels weer netjes en fraai, de kazernes is opgepoetst, de voormalige officiershuisjes staan er patent bij en behalve de vlag van Lillo wappert er ook nog het oranje blanje bleu, de princenvlag. Alleen het kruitmazijn verkeert nog in komkommervolle staat. Goed dat Napoleon het niet meer weet, want hij liet het na zijn bezoek in 1810 bouwen. En goed ook, want het bakstenen magazijn was sterk genoeg om tijdens de Tweede Wereldoorlog als schuilkelder te dienen. Daarna is het nog tot in de jaren 50 gebruikt als op- en overslagplaats van kruit. Tot er een schip ontplofte en Lillo ernstige schade opliep.

Maar pas op: Lillo-Fort is geen Heusden, geen tot in de puntjes herbouwd, verbouwd en nagebouwd vestingstadje. Lillo-Fort is kleiner en een tikje echter, met een paar leuke huizen in de Tolhuisstraat. Het gehucht moet het dan ook hebben van de curieuze ligging, de Schelde, de sfeer en een historie vol beroemde namen als Willem van Oranje, Napoleon, Alexander Farnese, Henri de Condé, generaal Chassé, Jozef II en Lord Chatham. Ook 'weetjes' doen het altijd goed. Zo zijn de oude huizen op de bovenverdieping met elkaar verbonden om in tijd van oorlog over een uitweg te beschikken.

Verder beschikt Lillo-Fort vooral over bescheiden bijzon-

derheden, zoals de latrine, het jaarlijkse gansrijden (rond halfvasten), de rommelmarkt in augustus, het winkeltje van plaatselijk schilder Jan Baptist, de antiekzaak/oudheidkamer aan de Havenmarkt, het Poldermuseum (zie elders op deze pagina), het haventje met douanegebouw, de werkende waterpomp naast de kerk en de gedenksteen van Moederke Eyer die in 1924 haar 105de verjaardag vierde. Ook de bankjes langs de Schelde zijn populair. Hier laten bezoekers de schepen en de tijd geduldig aan zich voorbij gaan.

OP ZONDAG KAN het in Lillo-Fort nog wel eens druk zijn met mensen uit de omliggende dorpen. Zij strijken neer op een terras en nemen een pint. Op andere dagen, zelfs in de vakantie, is het er doorgaans vrij rustig. Pas tegen lunchtijd stromen de terrassen vol. Met toeristen die speciaal voor het eten komen en met de grote menieren van de (petro)chemische industrie die er met en zonder klanten een vorkje komen prikken bij Taverne Lindelo, De Boerpan, In de 7 Saeligheden, Scaldis, 't Pleintje of Louwke van 't Licht.

Op zulke momenten, onder het ruisen van de bomen, waant de bezoeker zich ver weg van de snelle wereld. Lillo-Fort als toevluchtsoord. Maar wie aan het eind van de Tolhuisstraat de dam oversteekt en over de buitenste wallen gaat lopen ziet hoe er links weer een terrein voor de industrie klaarligt, hoe aan de overkant van de Schelde de schoorstenen van Bayer vuur spuwen en hoe rechts, boven Lil-

Museum van verdwenen dorpen

DE WERELDHAVEN van Antwerpen heeft het ooit zo rijke polderleven in de monding van de Schelde vernietigd. 'Een misdaad', volgens de een. 'Een noodzaak', volgens de ander. Wat rest is een handvol dorpjes buiten het havengebied en het Poldermuseum in Lillo-Fort, waar de herinnering aan de verdwenen dorpen in ere wordt gehouden. Niet alleen door de dorpswapens aan de buitenmuur, maar ook met exposities, foto's en 36 thema-kamers die laten zien hoe het ooit was.

Heemkundige Kees van der Goten is trots op het museum dat in een voormalige beschuitfabriek is ondergebracht. „Hier kun je een paar dagen rondlopen”, zegt hij. „De herberg zonder bier, het dorpswinkeltje en het schoollokaal zijn mijn favorieten. Die zijn uniek. En we hebben het allemaal gekregen, niets gekocht. Soms komen de mensen het zelf brengen en soms gaan we het halen, zoals met de spullen van het schooltje.”

De collectie is groot, divers, soms keurig gerangschikt, dan weer als de spannende rommelzolder van opa en oma. Te zien zijn onder meer historische foto's (ook van de watersnoodramp van 1953), briefkaarten, stijkkamers, opgravingen en voorwerpen die herinneren aan boeren, smokkelaars, stropers, rivier vissers en andere oude ambachten.

„Kom mee naar boven”, zegt Kees van der Goten. „Daar hebben we een kamerke met geloof & bijgeloof. Mooi hé? Kijk hier, een kring met heksen die rond een kerkje dansen. Da's een volksverhaal van hier. De heksen kwamen die nacht één persoon te kort om de kring te kunnen sluiten. En toen hebben ze de meid van meneer pastoor maar gevraagd. Een doordenkertje.”

Het Poldermuseum aan de Tolhuisstraat in Lillo-Fort is op zon- en feestdagen geopend van 13 tot 18 uur; op zaterdag en voor groepen vanaf 8 personen op aanvraag. Entree: 50 frank (f 2,75). Tel: 0032-3-5686496/5686214.

lo's hofje van Eden, de twee 165 meter hoge koeltorens van de kerncentrale Doel hun rook uitblazen.

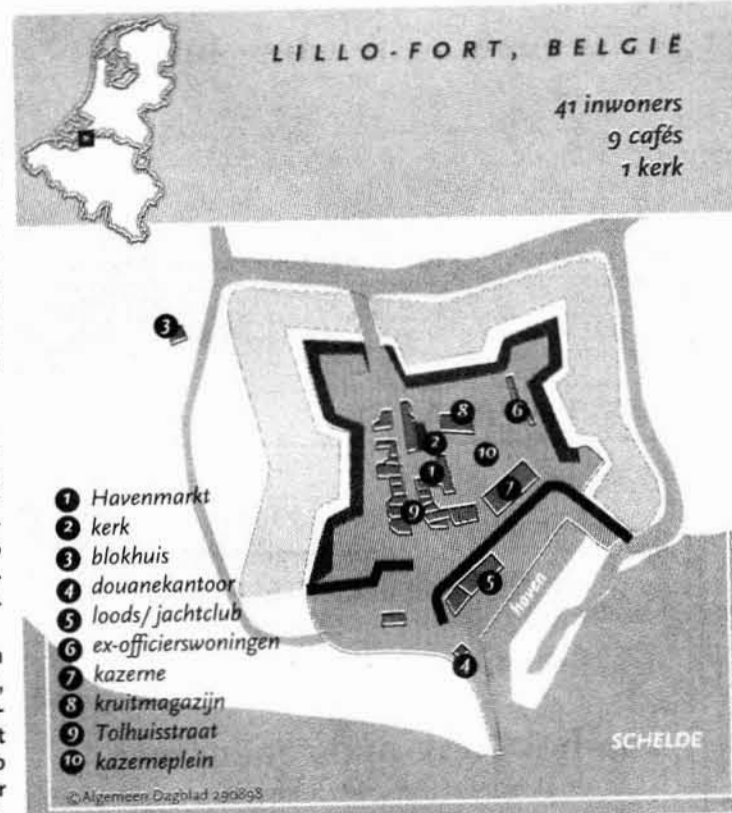
Gauw terug naar beneden, terug naar de plek waar je even kunt doen alsof die boze buitenwereld helemaal niet bestaat.

BEREIKBAARHEID: Lillo-Fort ligt op de rechteroever van de Schelde, temidden van de industrie. Via Bergen op Zoom gaat het over de A12 richting Antwerpen. Neem de tolweg naar Gent en Brugge (Liefkenshoek-tunnel). Na de Tijsmanstunnel, maar nog voor de tolhuisjes, bevindt zich de afslag Lillo. Volg daarna Lillo-Fort. Wie via Antwerpen rijdt, volgt eerst de A12 richting Bergen op Zoom.

BEZIENSWAARDIGHEDEN: Poldermuseum, antiekwinkel, schildersatelier Jan Baptist, kerk (vaak gesloten), getijdenhaventje, Schelde en de vestingwerken. Parkeer de auto op het parkeerterrein voor het binnenrijden van het dorpje. Daarna: wandelen!

VEERBOOT: Voetgangers en fietsers kunnen op zaterdag, zon- en feestdagen gebruik maken van de veerboot naar Fort Liefkenshoek en Doel (dorp op de linkeroever dat ernstig door havenuitbreidingen wordt bedreigd). De boot vaart van 10 tot 18.30 uur; 's ochtends om het uur en 's middags om het half uur.

ETEN EN DRINKEN: Lillo-Fort is goed voorzien van cafés, frietuur en restaurantjes. Geprobeerd en goed bevonden: Taverne Lindelo. Voor alle eetgelegenheden geldt: de vis is terug in de Schelde, dus VIS. Ooit was Lillo en omgeving bekend

- 1 Havenmarkt
- 2 kerk
- 3 blokhuis
- 4 douanekantoor
- 5 loods/jachtclub
- 6 ex-officierswoningen
- 7 kazernes
- 8 kruitmazijn
- 9 Tolhuisstraat
- 10 kazernesplein

© Algemeen Dagblad 2009/03

vanwege de visserij op krabben en - in iets mindere mate - garnalen.

UITSTAPJES: Na het bezoek aan Lillo-Fort doorrijden naar Antwerpen voor een 'zomerwandeling'. Tot 13 september zijn er op een aantal dagen middag- en avondwandelingen rond de thema's park, diamant, station en de joodse wijk. Informeer bij de

VVV voor de data en vertrektijden. Prijs voor alle wandelingen: 150 frank (f 8,50); kinderen tot 12 jaar gratis. **INFORMATIE:** Dienst Toerisme Stad Antwerpen, Grote Markt 15, B-2000 Antwerpen. Tel. 0032-3-2320103. Belgisch Verkeersbureau, Kennemerplein 3, 2011 MH Haarlem. Tel. 023-5344434.